

କାଳର କପୋଳ ତଳେ

● ନନ୍ଦିନୀ ଶତପଥୀ

(୧୯୩୧-୨୦୦୬)

ଲେଖକ ପରିଚୟ :

ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୀତି ଓ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଜଗତରେ ସୁପରିଚିତା ନନ୍ଦିନୀ ଶତପଥୀ ଏକ ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସାହିତ୍ୟିକ ପରିବାରରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପିତା କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଥିଲେ ସବୁଜ ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ । ତାଙ୍କ ପିତୃବ୍ୟ ଭଗବତୀଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ପ୍ରଗତିବାଦୀ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ-ଆନ୍ଦୋଳନର ସୁଦ୍ରୁଧର ଥିଲେ । ଛାତ୍ରୀ ଅବସ୍ଥାରୁ ଓଡ଼ିଆ କବିତା ଓ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ରଚନାରେ ସେ ମନୋନିବେଶ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ରାଜନୀତିକ ଜୀବନର ବ୍ୟସ୍ତତା ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ସାରସ୍ୱତ ସାଧନା ସ୍ୱଳ୍ପ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଥିଲା ଶକ୍ତିଶାଳୀ । ଏକଦା ସେ ଥିଲେ ଓଡ଼ିଶାର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ।

ତାଙ୍କ ରଚିତ ଓଡ଼ିଆ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ଗୁଡ଼ିକ ‘କେତୋଟି କଥା’ ଓ ‘ସପ୍ତଦଶା’ ନାମକ ପୁସ୍ତକ ଦୁଇଟିରେ ସଂକଳିତ । ଅନୁବାଦ ସାହିତ୍ୟରେ ତାଙ୍କ କୃତିତ୍ୱ ଅବିସମ୍ଭାବିତ । ଅନୁଦିତ କୃତି ‘ଗାନ୍ଧି କଥାମୃତ’ ନିମିତ୍ତ ସେ କେନ୍ଦ୍ର ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ଦ୍ୱାରା ପୁରସ୍କୃତ । ୧୯୯୮ରେ ‘ସାହିତ୍ୟ ଭାରତୀ’ ସମ୍ମାନ ଦ୍ୱାରା ସେ ସମ୍ମାନିତ । କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଓ ଇତିହାସ ଆଧାରରେ କଳିଙ୍ଗର ଜାତୀୟତାବୋଧ, ନାରୀର ସ୍ୱାଭିମାନ, ବୀରତ୍ୱ ଓ ଦେଶପାଇଁ ଆତ୍ମବଳିଦାନ, ହିଂସା ପ୍ରମତ୍ତ ଯୁଦ୍ଧଶୌର ମଣିଷର ପରିବର୍ତ୍ତନ ବେଶ୍ ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ଏହି ଗଳ୍ପରେ ।

ତଳେ କ୍ଷୀଣ ଧାରରେ ବହିଯାଉଥିବା ଦୟା ନଦୀର ପାଣି ହଠାତ୍ ଫୁଲି ଫୁଲି ଉଠିଲା । ଆଉ ଅଙ୍ଗଦ ଚଉଧୁରାଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ପାଣିର ରଙ୍ଗ ବଦଳିଯାଇ ହୋଇଗଲା ଲାଲ । ପାଣି ନୁହେଁ, ରକ୍ତର ନଦୀ ।

ଧଉଳି ପାହାଡ଼ର ପାଦଦେଶରେ ଏଇ ବଡ଼ ପଥର ମୁଣ୍ଡିଆଟା ଉପରେ କେତେ-ବେଳୁଁ ବସିରହିଛନ୍ତି ସେ । ଅଙ୍ଗଦ ଚୌଧୁରୀ ଇତିହାସର ଛାତ୍ର । ଆସିଛନ୍ତି ନାଳନ୍ଦା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଗବେଷଣା କାର୍ଯ୍ୟରେ । ବହୁବର୍ଷ ତଳେ ମଗଧରୁ ଆସି ସମ୍ରାଟ ଅଶୋକ କଳିଙ୍ଗ ବିଜୟ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ କିଏ ଥିଲେ କଳିଙ୍ଗର ରାଜା ? କାହାକୁ ପରାଜିତ କରି ଅଶୋକ ଉଡ଼ାଇଥିଲେ ନିଜର ବିଜୟ କେତନ ?

ଅଶୋକଙ୍କ ଶିଳାଲେଖ ପଢ଼ିଛନ୍ତି ଅଙ୍ଗଦ । ସେଥିରେ ଅହିଂସା, ଦୟା, କ୍ଷମା ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଲେଖା ଅଛି ରାଜାର ରକ୍ଷନଶାଳୀ ଏବଂ ସାଧାରଣ ପ୍ରଜାର ରକ୍ଷନଶାଳୀରେ କେତୋଟି ମୟୂର ମଂସ ରକ୍ଷନ କରାଯାଇ ପାରିବ । କିନ୍ତୁ କଳିଙ୍ଗ ରାଜାଙ୍କ ବିଷୟରେ ତ କେଉଁଠି କିଛି ଲେଖା ହୋଇନାହିଁ ।

ଧଉଳି ପାହାଡ଼ର ଚାରିପଟେ ବୁଲି ବୁଲି ଶେଷରେ ସେ ଆସି ବସି ପଡ଼ିଛନ୍ତି ଏଇ ପଥର ଉପରେ । ସୂର୍ଯ୍ୟର ଶେଷ କିରଣ କେତେବେଳୁ ଦୟା ନଦୀର ଛାତି ଉପରୁ ଅପସରି ଗଲାଣି ।

ରକ୍ତର ସୁଅକୁ ଚାହିଁ ଚମକି ଉଠିଲେ । ଚାରିଆଡ଼ର
କ୍ଷେତବାଡ଼ି କୁଆଡ଼େ ମିଳାଇ ଗଲାଣି । ଘଞ୍ଚ ଜଙ୍ଗଲରେ
ଭରି ଗଲାଣି ସମଗ୍ର ଅଞ୍ଚଳ । ତାହାରି ଭିତରୁ ଶୁଣାଯାଉଛି
ଅସଂଖ୍ୟ ଘୋଡ଼ା ଟାପୁର ଶବ୍ଦ । ସେ ଆହୁରି ଚିକିଏ କାନ
ଡେରିଲେ । ଘୋଡ଼ା ଟାପୁ ଆଉ ହେଷାରବ ସହିତ ଅସ୍ତର
ଝଣତ୍କାରରେ କମି ଉଠିଲା ଧଉଳି ପର୍ବତ ।

ଦୁଇ ଆଶୁ ଭିତରେ ମୁହଁକୁ ଗୁଞ୍ଜି ବସି ରହିଲେ
ଅଙ୍ଗଦ । ଭୟରେ ସମଗ୍ର ଶରୀର ତାଙ୍କର କମି କମି
ଉଠୁଥିଲା ।

କେତେବେଳେ ଯାଏଁ ସେ ସେହିଭଳି ବସି
ରହିଛନ୍ତି, ଖିଆଲ ନାହିଁ । ହଠାତ୍ କାନ୍ଧ ଉପରେ କାହାର
ସ୍ପର୍ଶରେ ସେ ଚମକିପଡ଼ି ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଲେ । ସାମନାରେ
ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି ଜଣେ ଦୀର୍ଘଦେହୀ ପୁରୁଷ ।
ବେଶଯୋଷାକରୁ ମନେହେଉଛି ରାଜବଂଶର ଲୋକ ।
ଆଖି ଦୁଇଟାରେ ଅସାମାନ୍ୟ ଦୀପ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଅଭୟ
ହାତ ସେ ବଢ଼ାଇ ଦେଉଛନ୍ତି ଅଙ୍ଗଦଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ।

ହଠାତ୍ ଅଙ୍ଗଦଙ୍କର ଯେପରି ସବୁ ଭୟ ଦୂର
ହୋଇଗଲା । ସେ ସେଇ ପ୍ରସାରିତ ହାତଟିକୁ ଧରି ଠିଆ
ହୋଇପଡ଼ି ପଚାରିଲେ, ‘ଆପଣ କ’ଣ କଳିଙ୍ଗର
ମହାରାଜା ?’

“ନାଁ, ମୋ ସହିତ ଆସ । ତୁମକୁ ମୁଁ ନେଇଯିବି
କଳିଙ୍ଗର ମହାରାଜାଙ୍କ ପାଖକୁ ।” ନିମନ୍ତ୍ରଣ ନୁହେଁ,
ଆଦେଶ ଭଳି ଶୁଣାଗଲା ସେଇ ଗମ୍ଭୀର ସ୍ଵର ।

ଏବଂ ମନ୍ତ୍ରଚାଳିତବତ୍ ଅଙ୍ଗଦ ଅନୁସରଣ କଲେ
ସେହି ଦୀର୍ଘଦେହୀଙ୍କୁ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଗତି ସହିତ ତାଳ ପକାଇ
ଚାଲିବା ସହଜ ନ ଥିଲା । ଅଟକି ଯାଉଥିଲେ ଅଙ୍ଗଦ

ମଝିରେ ମଝିରେ । ଥରେ ମାତ୍ର ପଛରୁ କହି ଉଠିଲେ,
‘ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ଚାଲିବା ତ ଭାରି କଷ୍ଟ । ଦୟାକରି ଗତି
ଚିକିଏ ଶିଥିଳ କରନ୍ତୁ ।’

ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ପଛକୁ ନ ଚାହିଁ ସେ କହିଲେ,
‘ମୁଁ ତ ଦୁନିଆରେ ସବୁଠାରୁ ଶୀଘ୍ର ଚାଲେ ।’

କଳିଙ୍ଗ ରାଜପ୍ରସାଦର ଦରବାର କକ୍ଷ ନିକଟରେ
ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଇ କେଉଁଆଡ଼େ ଚାଲିଗଲେ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ।

ଅଙ୍ଗଦ ଦେଖିଲେ, ମହାରାଣୀ କୁରୁବକୀ ଧୀରେ
ଧୀରେ ଓହ୍ଲାଇ ଆସୁଛନ୍ତି ପାହାଚ ପରେ ପାହାଚ ଅତିକ୍ରମ
କରି ଦରବାର କକ୍ଷକୁ । ଦୁଇପଟେ ଦାସ ଦାସୀଗଣ ମୁଣ୍ଡ
ନୁଆଁଇ ସମ୍ମାନ ଜଣାଉଛନ୍ତି । ମହାରାଣୀଙ୍କ ପ୍ରବେଶ ମାତ୍ରେ
ଦରବାର କକ୍ଷର ସମସ୍ତ ଗୁଞ୍ଜନ ହଠାତ୍ ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇଗଲା ।

ପାତ୍ର ମନ୍ତ୍ରୀ ପାରିଷଦବର୍ଗଙ୍କ ସମେତ ସମସ୍ତ
ସେନାନାୟକମାନେ ସସମ୍ବୃତ ଅଭିବାଦନ ଜଣାଇଲେ
ମହାରାଣୀଙ୍କୁ । କୁରୁବକୀ ନିଜେ ଆସନ ଗ୍ରହଣ କରି
ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବସିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ ।

ଗୃହରେ ଆସୀନ ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁହଁରେ ଗଭୀର
ଉତ୍କଣ୍ଠା । କେହି କାନ ଡେରିଲେ ହୁଏତ ଶୁଣିପାରନ୍ତା
କେବଳ ଦୁଇ ହୃତ୍‌ସ୍ପନ୍ଦନର ଶବ୍ଦ । ସମସ୍ତ ଉଦ୍‌ବେଗର
ଅବସାନ ଘଟାଇ ମହାରାଣୀ କୁରୁବକୀ ଘୋଷଣା କଲେ
— ‘ମହାରାଜାଙ୍କ ଅବସ୍ଥାର କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ
ହୋଇନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେ ଆପଣମାନଙ୍କ ବିଚାରପାଇଁ ଏକ
ବାଉଁ ପଠାଇଛନ୍ତି ।’

କେବଳ ମହାମନ୍ତ୍ରୀ ନିଜ ଆସନରୁ ଉଠି କହିଲେ,
‘ଆଜ୍ଞା କରନ୍ତୁ ମହାରାଣୀ ! କଳିଙ୍ଗ ମହାରାଜାଙ୍କର ସମସ୍ତ
ଆଦେଶ ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ !’

କୁରୁବକୀ ଉପସ୍ଥିତ ସମସ୍ତଙ୍କ ଉପରେ ଥରେ ଆଖି ବୁଲେଇ ଆଣିଲେ । ତା’ପରେ ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲେ, ‘ଆମର ଏକମାତ୍ର ଦାୟାଦ ରାଜଜେମା ରାଜେଶ୍ୱରୀଙ୍କୁ ମହାରାଜ ଏ ରାଜ୍ୟର ଦାୟିତ୍ୱ ଅର୍ପଣ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ବର୍ତ୍ତମାନଠାରୁ ସେ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା କରନ୍ତୁ ବୋଲି ମହାରାଜଙ୍କର ଇଚ୍ଛା । ଆପଣମାନଙ୍କର କ’ଣ ଏଥିରେ ସମ୍ମତି ଅଛି ?’

ଇଏ କି ଅଭୂତ କଥା ! ରାଜା ନିଜର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ମନୋନୀତ କରିବେ—ଇଏ ତ ଗଣତନ୍ତ୍ରର ନିୟମ ! ଏଠି ପୁଣି ପାତ୍ର ମନ୍ତ୍ରୀ ସଭାସଦ୍‌ମାନଙ୍କର ସମ୍ମତିର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁଛି କୁଆଡୁ ?

ସଭାସଦ୍‌ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେତେକଙ୍କ ମୁହଁର ରେଖା ହଠାତ୍ କଠିନ ହୋଇଗଲା । କିନ୍ତୁ ମହାମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ଅନ୍ୟମାନେ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଅତି ଆଗ୍ରହରେ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇ କହିଲେ, ଏ ତ ଖୁବ୍ ଆନନ୍ଦର କଥା । ପୁତ୍ର ଭଳି କନ୍ୟାକୁ ମଧ୍ୟ ରାଜସିଂହାସନ ପ୍ରଦାନ କରିବାର ପରମ୍ପରା ଏ ରାଜ୍ୟରେ ରହିଛି । ପୁଣି ବୁଦ୍ଧି ବୀରତ୍ୱରେ ରାଜଜେମା ତ କୌଣସି ରାଜପୁତ୍ରଠାରୁ ଉଣା ନୁହନ୍ତି ।

ସମସ୍ତଙ୍କ ଅନୁରୋଧ କ୍ରମେ ସ-ପତି ରାଜଜେମା ରାଜେଶ୍ୱରୀ ଦରବାର କକ୍ଷକୁ ଆସିଲେ । ସଭାସଦ୍‌ମାନଙ୍କୁ ଅଭିବାଦନ କରି ବସିବା ପରେ ସେ କହିଲେ, ‘ପିତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛାକୁ ଆପଣମାନେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି—ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ କୃତଜ୍ଞ । କିନ୍ତୁ ଆପଣମାନେ ତ ଜାଣନ୍ତି, ମୁଁ ଜଣେ ସାଧାରଣ ନାରୀ । ରାଜ ପରିବାରରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଛି ସତ, କିନ୍ତୁ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା କରିବା ସଂପର୍କରେ ମୋର କୌଣସି ଅଭିଜ୍ଞତା ନାହିଁ । ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ମୁଁ ଠିକ୍ ଭାବରେ ତୁଲାଇ ପାରିବି ବୋଲି କ’ଣ ଆପଣମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଛନ୍ତି ?’

ଯେଉଁମାନେ ନୀରବ ରହିଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଠିଆ ହୋଇ କହିଲେ, କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ତ ଖାଲି ସାଧାରଣ ଭାବରେ ରାଜ୍ୟ ଚଳାଇବାର ଅବସ୍ଥା ନାହିଁ । ମଗଧସମ୍ରାଟ ଅଶୋକ ବିପ୍ଳବ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ଧରି କଳିଙ୍ଗ ଆକ୍ରମଣ କରିଛନ୍ତି । କଳିଙ୍ଗ ଉପକଣ୍ଠରେ ଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲାଣି । ଅତୀତ ଆକ୍ରମଣରେ ଆମର ସୀମାନ୍ତବାହିନୀ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଧ୍ୱଂସ ହୋଇଯାଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଅତି ଦ୍ରୁତ ବେଗରେ ସେମାନେ ରାଜ୍ୟ ଭିତରକୁ ମାଡ଼ି ଆସୁଛନ୍ତି ।’

ମହାମନ୍ତ୍ରୀ ଚିନ୍ତିତ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, ‘ହଁ ରାଜଜେମା । କଳିଙ୍ଗ ଏକ ଅତି ସଂକଟ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛି ।’

‘ମୁଁ ସେ କଥା ଜାଣେ, ମହାମନ୍ତ୍ରୀ ! ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଆମେ ରଣକୌଶଳ ସ୍ଥିର କରି କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ନ କଲେ କଳିଙ୍ଗକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ । ଆପଣମାନେ କ’ଣ ଏଥିପାଇଁ ମୋ ସହିତ ସହଯୋଗ କରିବେ ନାହିଁ ?

ରାଜେଶ୍ୱରୀଙ୍କ କଣ୍ଠର ଦୃଢ଼ତା ଏକ ଅଭୂତ ପ୍ରଭାବ ସୃଷ୍ଟି କଲା । ସମସ୍ତେ ସମସ୍ତରରେ କହିଲେ, ‘ହଁ, ନିଶ୍ଚୟ କରିବୁ ।’

ଏହାପରେ ରାଜେଶ୍ୱରୀ ଯାହା କହିଲେ ତାହା ଅତି ବିଚିତ୍ର । ‘ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଏପରି ବୀରଜଣ ଯୋଦ୍ଧାଙ୍କୁ ଚାହେଁ, ଯେଉଁମାନେ ଆଜି ମୋ ସହିତ ସମ୍ମୁଖ ସମରକୁ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି ।

ଦରବାର କକ୍ଷ ସ୍ତବ୍ଧ । ସମସ୍ତେ ପରସ୍ପରର ମୁହଁକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି । କେହି ଜଣେ କ୍ଷୀଣ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ— ‘ଆଜି ?’

‘ହଁ ବର୍ତ୍ତମାନ । ଆଉ ଶୁଣନ୍ତୁ, ଏହି ବାରଜଣଙ୍କୁ ମୁଁ ମନୋନୀତ କରିବି ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ସ୍ଵେଚ୍ଛାରେ ଆଗେଇ ଆସିବେ ସେଇମାନଙ୍କୁ ହିଁ ସାଙ୍ଗରେ ନେବି ।

ରାଜେଶ୍ଵରୀଙ୍କ କଥାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଦେଖାଦେଲା ଏଥର । ଜଣ ଜଣ ହୋଇ ଯୋଦ୍ଧା ନିଜ ଆସନରୁ ଉଠି ଠିଆ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ରାଜେଶ୍ଵରୀଙ୍କ ପତି ବି ଥିଲେ । ଏହି ସଂଖ୍ୟା ବାରକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଯାଇଥିଲା ।

ଏଥର ସ୍ଥିତ ହସି ରାଜେଶ୍ଵରୀ ଅତି ନମ୍ରତାର ସହିତ କହିଲେ, ‘ଏମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏଥର ସଭାଗୃହ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ମୁଁ ଅନୁରୋଧ କରୁଛି । ଏଇ ଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କ ସହିତ ମୋର କିଛି ଗୋପନ ମନ୍ତ୍ରଣା କରିବାକୁ ଅଛି ।

ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଅଭିବାଦନ ଜଣାଇ ସଭାଗୃହ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲା ପରେ ରାଜେଶ୍ଵରୀ ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷମାନଙ୍କୁ କହିଲେ, ‘ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ମୁଁ କେବଳ ବାରଜଣଙ୍କୁ ଚାହିଁଛି । ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ପରେ ଡାକିବି ।’

କିନ୍ତୁ କେହି ସଭାଗୃହ ଛାଡ଼ି ଯାଉ ନଥିବାର ଦେଖି ସେ ନିଜେ ସେଇ ପାଞ୍ଚଜଣଙ୍କୁ ଯିବାପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ, ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରଥମରୁ ତାଙ୍କର ନେତୃତ୍ଵ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲେ ।

ତା’ପରେ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ରାଜେଶ୍ଵରୀଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରଣା । ଗମ୍ଭୀର ସ୍ଵରରେ ସେ କହିଲେ, ‘ମଗଧର ସେନାବାହିନୀ ବିପୁଳ । ଅତି ଆଧୁନିକ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରରେ ସଜ୍ଜିତ । ସେମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମୁଖ ସମ୍ମୁଖରେ ମୁକାବିଲା କରିବାପାଇଁ କଳିଙ୍ଗର ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରିବାକୁ ହେଲେ ଦୀର୍ଘଦିନ ଧରି ଆମକୁ ଯୁଦ୍ଧ ଚଳାଇ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ‘ଆପଣମାନେ କ’ଣ ଏଥିରେ ସମ୍ମତ ?’

ଏଭଳି ରଣକୌଶଳ ବୁଝିବାକୁ ଯୋଦ୍ଧାମାନେ ଅକ୍ଷମ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ସମସ୍ତଙ୍କରେ କହିଲେ, ‘ନିଶ୍ଚୟ’ ?

ରାଜେଶ୍ଵରୀ କହିଲେ, ‘ତାହେଲେ ପ୍ରଥମ କଥା ହେଲା ଆମର ଆଜିର ନିଷ୍ପତ୍ତି ସମ୍ପର୍କରେ ଏଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଜଣେ ବି କେହି ଯେପରି ନ ଜାଣେ ସେଥିପ୍ରତି ଆପଣମାନେ ସଜାଗ ରହିବେ । ଦ୍ଵିତୀୟତଃ, ଏ ଯୁଦ୍ଧରେ କେହି ଜଣେ ସେନାପତି ନୁହଁନ୍ତି । ଆପଣମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜଣେ ଜଣେ ସେନାପତି ବୋଲି ମନେରଖିବେ ।’ ଏତିକି କହି ବାରଜଣଯାକଙ୍କୁ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଭାବରେ ନିକଟକୁ ଡାକି ଅତି ନିମ୍ନସ୍ଵରରେ ରାଜେଶ୍ଵରୀ କିଛି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ ।

ଅଙ୍ଗଦଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ପୁଣି ସେହି ପୁରୁଷ । ଗୁରୁ ଗମ୍ଭୀର ସ୍ଵରରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ—ଏଥର ଚାଲ ଦେଖିବ ସେହି କଳିଙ୍ଗ ଯୁଦ୍ଧ, ଯେଉଁଠାରୁ ମୁଁ ତମକୁ ଡାକି ଆଣିଥିଲି ।

ଧଉଳି ଅଞ୍ଚଳ ଥରି ଉଠୁଛି ଘୋଡ଼ା ଟାପୁର ଶବ୍ଦରେ, ଅସ୍ତ୍ରର ଝଣତ୍କାରରେ, ଆହତ ସୈନିକର ଆର୍ତ୍ତ ଚିତ୍କାରରେ । ଦୟା ହୋଇଯାଇଛି ରକ୍ତର ନଦୀ । କେବେ କେମିତି ଶୁଣାଯାଉଛି ସେନାପତିଙ୍କର ଆଦେଶ । କାହାର ସେନାପତି ? କେଉଁ ସୈନ୍ୟମାନେ ନିହତ ହେଉଛନ୍ତି ? ମଗଧର ନାଁ କଳିଙ୍ଗର ?

ଦିନପରେ ଦିନ ବିତିଯାଉଛି—ମାସ ପରେ ମାସ ବି । ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ହୋଇ କଳିଙ୍ଗର ଗାଁ ଗଣ୍ଡାରୁ ଲୋକ ଆସୁଛନ୍ତି—ହାତରେ ଖଣ୍ଡା, ତଳବାର, ତୀର, ବର୍ଛା । ଲଢ଼େଇରେ ମିଶୁଛନ୍ତି । ଦୟାରେ ରକ୍ତର ସୁଅ ଘନ ହେଉଛି ।

ଶିବିର ଭିତରେ ବସିଛନ୍ତି ଚିନ୍ତାନ୍ୱିତ ସମ୍ରାଟ ଅଶୋକ । ଆଦେଶକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି ମହାମନ୍ତ୍ରୀ !

‘ଏ କ’ଣ ହେଉଛି ମହାମନ୍ତ୍ରୀ, ଚାରିମାସ ହେଲା ଯୁଦ୍ଧ ଚାଲିଛି । ହଜାର ହଜାର ସୈନ୍ୟ ମୃତାହତ ହେଲେଣି । ଆମ ପାଖରୁ ରସଦ ଶେଷ ହେଲାଣି । ଅଥଚ ଆପଣ ତ କହିଥିଲେ କଳିଙ୍ଗକୁ ଜୟ କରିବାକୁ ମାତ୍ର ଦୁଇଦିନ ଲାଗିବ । ରୁଗ୍ଗ ମହାରାଜ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଅକ୍ଷୟ-ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆମ୍ଭ ସମର୍ପଣ କରିବେ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତ ଯୁଦ୍ଧ ଶେଷ ହେବାର କୌଣସି ଲକ୍ଷଣ ଦେଖୁନାହିଁ । କିଏ ଏ ଯୁଦ୍ଧ ଚଳାଉଛି ?’

ସମ୍ରାଟଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର କୌଣସି ଉତ୍ତର ନଥିଲା ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପାଖରେ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଚଳିତ ସ୍ଵରରେ ସେ କହିଲେ, ‘ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି, ମହାରାଜ ! କିଏ ଚଳାଉଛି ଏ ଯୁଦ୍ଧ ? କେବଳ ସୈନ୍ୟ ନୁହନ୍ତି, ହଜାର ହଜାର ସଂଖ୍ୟାରେ କଳିଙ୍ଗର ସାଧାରଣ ପ୍ରଜା ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଆଗେଇ ଆସୁଛନ୍ତି । ଅଭୂତ !’

ଅଶୋକ କ୍ଷୁବ୍ଧ ସ୍ଵରରେ କହିଲେ, ‘ମୁଁ କଳିଙ୍ଗ ପ୍ରଜାଙ୍କ ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣିବାକୁ ଆପଣଙ୍କୁ ଏଠିକି ଡାକି ନାହିଁ । ତୁରନ୍ତ ସସମ୍ମାନରେ ଏ ଯୁଦ୍ଧ ଶେଷ କରିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରନ୍ତୁ ।’

‘ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଛି, ମହାରାଜ ।’ ମହାମନ୍ତ୍ରୀ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ନିକଟକୁ ଘୁଞ୍ଚିଆସି ନିମ୍ନସ୍ଵରରେ କିଛି କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ପରଦିନ ପ୍ରତ୍ୟୁଷରେ ସମଗ୍ର କଳିଙ୍ଗ ରାଜ୍ୟରେ ନାଗରା ବାଜିଲା । ଘୋଷଣା କରାଗଲା, ମଗଧ ସମ୍ରାଟ ଅଶୋକ ଯୁଦ୍ଧର ଏ ବିଭୀଷିକା ଦେଖି ଅତ୍ୟନ୍ତ ମର୍ମାହତ । ଏହି ନରହତ୍ୟାକୁ ସେ ଆଜିଠାରୁ ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । କେବଳ ଆଜି ନୁହେଁ, ଭବିଷ୍ୟତରେ ମଧ୍ୟ ସମ୍ରାଟ ଅଶୋକ ଆଉ ଯୁଦ୍ଧ କରିବେ ନାହିଁ । ସେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଅହିଂସା ମନ୍ତ୍ରରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହେଲେ ।

ପ୍ରାୟ ପୁରୁଷ-ଶୂନ୍ୟ କଳିଙ୍ଗ ରାଜ୍ୟ ବନ୍ଧରେ ସ୍ତବ୍ଧତା ନଇଁଆସିଲା ।

ଯୋଦ୍ଧା ବେଶରେ ଅସଂଖ୍ୟ ମୃତ ଓ ଆହତ ସୈନିକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏ ଉତ୍ତଳ ମୂର୍ତ୍ତି କିଏ ? ଧଉଳିର ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ ମଗଧ ସେନାପତିଙ୍କ ସହ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଯୁଦ୍ଧ କରି ମୃତ୍ୟୁ ବରଣ କରିଛି ରାଜେଶ୍ଵରୀ ।

ସ୍ତମ୍ଭାଭୂତ ଅଙ୍ଗଦଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ପୁଣି ସେହି ଦୀର୍ଘଦେହୀ ! ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାହସ ସଞ୍ଚୟ କରି ଅଙ୍ଗଦ ପଚାରିଲେ, ‘କିନ୍ତୁ ଇତିହାସରେ ଯା’ଙ୍କର ନାଁ ନାହିଁ କାହିଁକି ?

‘ତୁମେ କ’ଣ ଜାଣ ନାହିଁ, ଇତିହାସ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରମାଣ କରି ଦେଇଛି ଯେ ରାଜନୀତିର ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ର ହେଉଛି ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର । ତୁମେ ଖୁବ୍ ବଡ଼ ବୀର ହୋଇଥାଇ ପାର । କିନ୍ତୁ ଯଦି ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିପାରି ନାହିଁ, ତେବେ ଇତିହାସ ତୁମ ନାମ ଉଚ୍ଚସ୍ଵରରେ ପ୍ରଚାର କରିପାରିବ ନାହିଁ । ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବାପାଇଁ ଅଥବା ବିସ୍ତାର କରିବାପାଇଁ ତୁମକୁ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରର ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ହେବ । କଳିଙ୍ଗର ମହାରାଜା ବା ତାଙ୍କ କନ୍ୟା ତ ତାହା କରିପାରି ନାହାନ୍ତି ।

ସେ ଦୁଇ ପକ୍ଷକୁ ଫେରି ଚାଲିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅଙ୍ଗଦ ପାଟିକରି ଉଠିଲେ—ଆପଣ ଆପଣ କ’ଣ ଇତିହାସ—ପୁରୁଷ ?’

ଅଙ୍ଗଦ ଆଖି ଖୋଲିଲେ । ରାତି ଶେଷ ହୋଇ ଆସୁଛି । ଶାନ୍ତିସ୍ଥୂପ ଉପରେ, ଆକାଶରେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ତାରା ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ ହୋଇ ଦେଖାଯାଉଛି ।

ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ

ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଉତ୍ତରମୂଳକ :

୧. ଦୟାନଦୀ କୂଳରେ କାହିଁକି ଯୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲା ?
୨. ରାଜେଶ୍ୱରୀଙ୍କ ଚରିତ୍ରରେ କି କି ବିଶେଷତା ପରିଲକ୍ଷିତ ?
୩. ଦୀର୍ଘଦେହୀ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳପୁରୁଷ ସମ୍ପର୍କରେ ଗନ୍ଧର୍ବରେ କ'ଣ କୁହାଯାଇଛି ?
୪. 'ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ନିର୍ବାଚନରେ ରାଜତନ୍ତ୍ରରେ ରାଜାହିଁ ସର୍ବମୁଖ୍ୟ' । ଗନ୍ଧରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଧାରଣା ଦିଅ ।
୫. ରାଜେଶ୍ୱରୀ ଅଶୋକଙ୍କ ବିରାଟ ସେନାବାହିନୀ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାପାଇଁ କେଉଁ କୌଶଳ ଅବଲମ୍ବନ କରିଥିଲେ ?
୬. ରାଜନୀତିରେ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ର ହେଉଛି ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର — ଏ କଥା କୁହାଯାଇଛି କାହିଁକି ?
୭. ଆପଣ କ'ଣ ଇତିହାସ ପୁରୁଷ ? —ଏ କଥା କିଏ କାହା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କହିଛନ୍ତି ଓ କାହିଁକି ?
୮. ଅଶୋକ କାହିଁକି ଯୁଦ୍ଧ ବିରତି ଘୋଷଣା କଲେ ?
୯. ମହାମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଉକ୍ତିରେ ରାଜେଶ୍ୱରୀ କ'ଣ କହିଛନ୍ତି ?
୧୦. ମହାରାଣୀ କୁରୁବକୀ ସଭାସଦ୍ଗଣଙ୍କୁ ମହାରାଜାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କ'ଣ କହିଛନ୍ତି ?

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

୧୧. ନନ୍ଦିନୀ ଶତପଥୀଙ୍କ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗନ୍ଧ ସବୁ ପଢ଼ିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କର ।
୧୨. ଏହି ଗନ୍ଧକୁ ନାଟ୍ୟରୂପ ଦେଇ ଶ୍ରେଣୀକକ୍ଷରେ ଅଭିନୟ କର ।

